

...
**HÄÄL
MINU
SEES**

Pühendan selle lavastuse Toomas Suumani mälestusele.

*Ja kõigele öeldule, mis jääb inimeste vahele,
kõigele, mis jääb ütle mata inimeste vahele,
ja kõige enam – sellele, mis on ütlematu,
aga ometi ja alati meie vahel.*

Hingekuu keskpaik, AD 2023.

Lavastaja Mait Joorits

Adam Rapp

HÄÄL MINU SEES

(The Sound Inside)

Lavastaja **Mait Joorits** *(Eesti Noorsooteater)*

Tõlkija **Triin Sinissaar** *(Tallinna Linnateater)*

Kunstnik **Getter Vahar**

Helilooja ja muusikaline kujundaja **Vootele Ruusmaa**

Valguskujundaja **Märt Sell**

Foto- ja videokunstnik **Siim Loog**

BELLA **Tiina Mälberg**

CHRISTOPHER **Karl Robert Saaremäe** *(Must Kast)*

Etenduse juht **Aune Kuul**

Esietendus 10. novembril 2023 Rakvere Teatri väikeses majas

AUTORIST

1968. a Chicagos sündinud ja hiljem mainekas New Yorgi Juilliardi akadeemias dramaturgiat õppinud Adam Rapp alustas kirjanikuteed noorteromaanidega. Sõjakooliaineline *Missing the Piano* (1994), noortevanglast jutustav *The Buffalo Tree* (1997), orjavabrikute lapstöölisi kujutav *The Copper Elephant* (1999) ning narkomaania ja lastekaubanduse probleemidega tegelev *33 Snowfish* (2003) said kriitikutelt kiita karmi realismi eest nii keelekasutuses kui teemavalikus – erinevates USA osariikides aga on konservatiivsemad hoolekogud neid samal põhjusel kooliraamatukogudes korduvalt ära keelanud.

Rappi esimene näidend esietendus 2000. a ja sestpeale on tema sulest tulnud üle kahekümne teatriteksti, millest hinnatuimad on *Red Light Winter* (2005, Pulitzeri preemia nominent) ja „Hääl minu sees” (*The Sound Inside*; 2018). „Hääle” algne lavastus New Yorgis nomineeriti 6 Tony auhinnale ning võitis parima naispeaosa kategoorias. Rapp on olnud ka Yale’i ülikooli („Hääle” tegevuspaik) draamakateedri õppejõud, viljaka loojana on ta lisaks jätkanud romaanide kirjutamist ning olnud tegev stsenaaristina. Veel on ta teatris lavastanud teiste tekste, olnud kolme filmi režissöör ja vabal ajal musitseerinud mitmes bändis.

Enamik Rappi näidendeid on väheste tegelastega ja leiab aset nappides, isegi klaustrofoobilistes ruumides, kuid erinevalt „Häälest” kohtab tema tegelaste seas sageli pigem tööliklassi esindajaid. On märgitud, et tema lood ühendavad Kesk-Läänele omase igatsuslikkuse tihti unistusega New Yorki põgenemisest – nagu lahkus sinna Illinois’ osariigis kasvanud Rapp ja nagu sõidab „Hääles” sinna Christopheri romaani Vermontist pärit peategelane. (Täiendava autobiograafilise momendina on ta „Hääles” kasutanud oma ema neiupeelvenime – Mary Lee Bairdist on saanud Bella Lee Baird.)

Rappi poleemilistele noorteraamatutele iseloomulikud tumedate teemade eelistamine ja sünguse segamine (võlla)huumoriga ilmestavad tema stiili tänini, teravmeeled märkused kohtuvad gootilike kujunditega poeetilise allhoovuse taustal. Korduvateks motiivideks on võõrandumine ja kaastunde päästev jõud.

Ühes avalikus vestluses on Rapp öelnud: „Näha laval näitlejate mõjusat esitust tabab närvi samamoodi nagu muusika ... Vaadata kedagi armumas või kannatamas vaid mõne meetri kaugusel – selles kogemuses on ehedust, mida film ega televisioon ei paku.”

NÄIDENDIS SISALDUVAID KIRJANDUSLIKKE VIITEID

Baldwin, James (1924–1987) – afroameerika romaani- ja näitekirjanik, luuletaja ja esseist, kelle loomingus põimuvad maskuliinsuse, seksuaalsuse, rassi- ja klassiteemad, kajastades autori isiklikku suhet 20. sajandi keskpaiga USA ühiskondlik-poliitiliste murrangutega. Oli hästituntud avaliku elu tegelane ja kõnemees kodanikuõiguste liikumises. Eesti keelde on tõlgitud esseekogu „Keegi ei tea minu nime” (1961) ja romaan „Giovanni tuba” (1965).

Barry, Lynda (sünd 1956) – koomiksikunstnik ja õppejõud, üks tunnustatumaid graafiliste romaanide autoreid.

Berryman, John (1914–1972) – 20. sajandi teise poole ameerika luule võtmefigure, Pulitzeri preemia laureaat. Peateoseks ligi 400 vabavärsis, ebakorrapäraste riimidega luuletusest koosnev kogu „Unenäolaulud” (1969), mille katkendeid eesti keeles leiab Jüri Talveti koostatud „Ameerika luule antoloogiast.”

Churchill, Caryl (sünd 1938) – briti näitekirjanduse suurimaid kaasaegseid uuendajaid, kelle looming räägib võimu kuritarvitustest, seksuaalpoliitikast ja feminismi küsimustest, kasutades selleks võõranduslikke võtteid. Näidendit „Tipptüdrukud” (1982) on mängitud ka Eestis.

Crane, Hart (1899–1932) – keeruka, stiliseeritud ja ambitsioonika modernistliku luule esindaja, keda on võrreldud T. S. Eliotiga, kuigi tema eluvaade on üldjoontes optimistlikum. Peateoseks Brooklyni sillale pühendatud eepiline poeem „Sild” (1930).

Franzen, Jonathan (sünd 1959) – romaanikirjanik ja esseist, Pulitzeri preemia nominent, söakuse ja läbinägelikkusega silma paistev ühiskondlike muutuste kroonik. Tema peateos „Parandused” (2001), mahukas satiiriline saaga ühest Kesk-Lääne perekonnast poole sajandi vältel, on tõlgitud ka eesti keelde. Samuti on eestindatud tema romaan „Puhtus” (2015).

Inge, William (1913–1973) – näite- ja romaanikirjanik, väikelinnaelu ja Ameerika südamaa kujutaja, kelle üksildased peategelased maadlevad sageli seksuaalsete pingetega. Pälvis Pulitzeri preemia näidendiga „Piknik” (1953). Eesti keelde tõlkimata.

Johnson, Denis (1949–2017) – kahel korral Pulitzeri preemiale nomineeritud romaani- ja novellikirjanik. Tema romaan „Suitsusammas” (2007) on nimetatud üheks parimaks Vietnami sõja aineliseks kirjandusteoseks. Eesti keelde tõlkimata.

„Kollane koer” – Fred Gipsoni (1908–1973) lasteromaan, mis ilmus 1956. a, pälvis Newbery medali ja on armastatud veel nüüdki; hulkuva koera kodustamise lugu, kes marutõppe nakatumisel tuleb ikkagi magama panna, kuid kes jõuab endast enne maha jätta kutsikad. Populaarsusele aitas tublisti kaasa Disney stuudio samanimeline film. Eesti keelde tõlkimata.

Kosinski, Jerzy (1933–1991) – Poolas sündinud ja noore mehena Ühendriikidesse emigreerunud romaanikirjanik, kes lõi oma teosed inglise keeles ja oli kahel korral rahvusvahelise PEN-klubi Ameerika-haru president. Eesti keelde on tõlgitud armutu holokaustiteemaline „Kargas lind” (1965), USA meediakultuuri pilkav „Kohal olla” (1971) ning „Kohtamine tundmatuga” (1977).

„Loterii” – õuduskirjanik Shirley Jacksoni (1916–1965) novell, mida sageli kohtab maailmakirjanduse parimate lühijuttude valimikes, kirjeldab väljamõeldud väikest Ameerika kogukonda, kus igal aastal korraldatakse hea viljasaagi tagamiseks loterii. Näiliselt pastoraalse loo lõpus osutub, et tegu on ohvrirituaaliga ja võidunumbri saaja loobitakse kividega surnuks. Esmailmumisel 1948. a äratas laialdast pahameelt. Eesti keelde tõlkimata.

„Metsikud palmid” – nobelist William Faulkneri (1897–1962) üks väheseid eesti keelde tõlkimata romaane (1939) jutustab noore arsti põgenemisest abielunaisega ja nende tulututest eksirännakutest, kuni naine jääb rasedaks ning sureb noormehe üritatud abordi tagajärjel. Karistuseks mõistetakse too sunnitööle.

Oates, Joyce Carol (sünd 1938) – 58 romaani, rea novellikogude, lühiromaanide, näidendite ja dokumentaalteoste autor, mitmekordne Pulitzeri preemia nominent. Hüütud „ameerika kirjanduse tumedaks daamiks.” Tema suure produktiivsuse kiuste on teosed nõudlikud, osutades vägivaldsetele häirivatele jõududele tuttavlike üldlevinud olukordade varjus. Eesti keelde on tõlgitud jutuvalik ja romaan „Me olime Mulvaneyd” (1996).

Plath, Sylvia (1932–1963) – tagantjärele oma põlvkonna hinnatumaid ameerika luuletajaid, tegeles palju tollal veel tabuks peetud teemadega. Pälvis postuumselt Pulitzeri preemia. Veidi enne enesetappu ilmus temalt ka poolautobiograafiline romaan „Klaaskuppel”, mis kirjeldab peategelase võitlust kliinilise depressiooniga. Eesti keelde on tõlgitud nii see romaan kui ka valik luulet.

Salter, James (1925–2015) – arvukate auhindadega pärjatud romaani- ja novellikirjanik. Näidendis mainitud „Valgusaastad” on 1975. aastal ilmunud perekonnaromaan, mille vastuvõtt oli alguses kahetine, kuid mis tagantjärele pälvis suure tunnustuse. Eesti keelde tõlkimata.

Seuss, Theodor (1904–1991) – pseudonüümi dr Seuss all erakordselt populaarne lastekirjanik ja illustraator. Avaldas üle 60 raamatu, kuulsaim neist „Kuidas Grinch jõulud varastas” (1957), mida meil teatakse peamiselt filmiversioonide kaudu.

Sexton, Anne (1928–1974) – väga isikliku, pihtimusliku loominguga luuletaja, kes kirjutas avameelselt oma bipolaarsest häirest, enesetapjalikest kalduvustest ja eraelu detailidest. Pälvis Pulitzeri preemia. Eesti keeles leidub „Ameerika luule antoloogias”.

Thompson, Hunter S. (1937–2005) – ajakirjanik ja kirjanik, kontrakultuuriajastu kultuskuju, tihti nimetatud „Ameerika inetuse paljastajaks”. Eesti keelde on tõlgitud tema tuntuim teos „Hirm ja jälestus Las Vegases. Metsik rännak Ameerika unelma südamesse” (kuulus on ka ekraniseering Johnny Deppiga peaosas).

Toole, John Kennedy (1937–1969) – tõsis klassikuks kahe postuumselt ilmunud romaaniga, millest üks, „Lollide vandenõu” (1980), pälvis Pulitzeri preemia. Romaan näitab lõunaosariikide ja New Orleansi elulaadi iroonilises groteskses võtmes; autorit on muuhulgas võrreldud Jonathan Swifti ja Jaroslav Hašekiga. Eesti keelde tõlkimata.

Tyler, Anne (sünd 1941) – ameerika kirjanik ja kirjanduskriitik, Pulitzeri preemia laureaat, kelle lõunaosariikidest jutustavad teosed on populaarsed ka laia lugejaskonna seas. Enamasti kujutavad need suure soojuse ja mõistvusega ekstsentrilisi inimesi, kellele elu on haiget teinud ja kes ei tunne end selles maailmas eriti mugavalt. Tema kahekümne neljast romaanist on eesti keelde tõlgitud neli.

Wallace, David Foster (1962–2008) – romaani- ja novellikirjanik, esseist ja loovkirjutamise professor, postmodernismi esindaja. Tema romaan „Lõputu nali” (1996) on 1000-leheküljeline ebahariliku ülesehitusega, humoorikas ja melanhoolne nägemus tuleviku USA-st. Eesti keelde on temalt tõlgitud jutuvalimik ja tenniseetmaliste esseede kogu.

ROMAANIKIRJANIK

W. H. Auden

Talenti pakitud kui univormi,
poeedi puhul teada on aukraad;
neil kombeks üles keerutada tormi,
liig kiire lõpp või erakrauga laad

või järsk husaarisööst. Seevastu tema
peab, vabanedes poisilikust särast,
nii kohmetuks ja plassiks arenema,
et ükski pilk ei pöörduks tema pärast;

peab omaks võtma kogu tüütuse –
vulgaarses armuvalus, halvas, heas –
nii alatuse, süü kui süütuse,

ropp olles roppude, pai paide seas;
ja ära kandma, ise nõrgahtu,
üksluiselt kogu inimülekohtu.

Tlk Märt Väljataga.
Väljaandes: W. H. Auden. 39 luuletust ja 5 esseed.
Loomingu Raamatukogu nr 3–6 / 2012

KIRJUTAMISE DISKURSUS

Mis puutub kirjutamisse, siis suurem osa inimesi usub, et neiski peitub mõni raamat, mille nad võiksid kirjutada, kui neil selleks vaid aega jätkuks. Ja selles arvamusel on terake tõtt. Paljudes inimestes ongi peidus raamat – selles mõttes, et neil on olnud mõni kogemus, millest teisedki ehk lugeda sooviksid. Kuid see pole sama kui „olla kirjanik”

Või kui seda halvaendelisemalt sõnastada, siis igaüks võib surnuaeda augu kaevata, aga mitte igaüks ei ole hauakaevaja. Viimane nõuab hulga rohkem võhma ja visadust.

- Margaret Atwood „Tehingud surnutega. Kirjanik kirjutamisest” Tlk Maarja Pärtna

NIINA: Teie elu on imekaunis!

TRIGORIN: Mis on selles siis eriti kaunist? (Vaatab uuri.) Pean praegu minema ja kirjutama. Vabandage, mul pole aega ... (Naerab.) Teie, nagu öeldakse, astusite mu kõige armsamale konnasilmale. [...] Räägime sellest minu kaunist, helgest elust ... Noh, millest me algame? (Mõtleb natuke.) On sundkujutlusi, kus inimene päevad ja ööd mõtleb näiteks aina kuust. Ka minul on oma kuu. Päevad ja ööd kiusab mind üksainus tüütu mõte: ma pean kirjutama, ma pean kirjutama, ma pean ... Vaevalt lõpetan novelli, kui pean juba millegipärast kirjutama teise, siis kolmanda, pärast kolmandat neljanda ... Kirjutan vahetpidamata nagu küüthobustel, ja teisiti ma ei suuda. Mis ilusat ja helget selles siis on, lubage küsida? Oo, milline metsik elu! Näete, viibin siin teie seltsis, olen erutatud, kuid samal ajal on mul iga hetk meeles, et mind ootab pooleliolev novell. Näen pilve, mis on tiibklaveri moodi. Mõtlen: tarvis kusagil jutus mainida, et ujus pilv, mis oli tiibklaveri moodi. Tunnen heliotroobi lõhna. Kohe panen kõrva taha: imalmagus lõhn, leselill, suveõhtu kirjelduses mainida. Otsin enese ja teie jutus hoolega iga huvitavat fraasi ja sõna ning tõttan kõiki neid fraase ja sõnu oma kirjanduslikku varakambrisse sulgema – ehk läheb tarvis! [...] Ja nõnda alati, alati, ega ole mul enesest rahu ja ma tunnen, et sünni omaenda elu, et mee jaoks, mille annan ära kellelegi ilmaruumis, korjan ma tolmu oma parimailt õitelt, kitkun isegi õied ära ja tallan nende juuri. Kas pole ma hullumeelne? Kas mu lähedased inimesed ja tuttavad kohtlevad mind kui tervet inimest? [...] Noil aastail aga, nooruse parimail aastail, mil ma alles alustasin, oli looming mulle lausa piinaks. Väike kirjanik, eriti veel kui teda seiravad ebaõnnestumised, paistab endale kohmakana, saamatuna, liigsena, ta närvid on pingul, vintsutatud; ta aina hulgub inimeste lähikonnas, kes on kirjanduse ja kunstiga seotud, hulgub tunnustamatuna, tähelepandamatuna, kartes kellelegi otse ja julgelt silma vaadata, – nagu hasartmängija, kellel ei ole raha. Ma polnud oma lugejat näinud, kuid millegipärast esines ta mu kujutluses ebasõbralikuna, umbusklikuna. [...] Oo, kui kole see on! Milline piin see oli!

NIINA: Lubage, kuid kas inspiratsioon ja loomisprotsess ise ei anna teile ülevaid, õnnelikke silmapilke?

TRIGORIN: Jah. Kui kirjutan, siis on mõnus. Ka korrektuuri lugeda on mõnus, kuid ... vaevalt jõuab teos ilmuda, kui ma teda enam ei talu, ja näen juba, et see pole see, on eksimus, et seda poleks tarvis olnud üldse kirjutada, ja mul tekib väga halb, väga sant enesetunne ... (Naerab.) [...]

NIINA: Andke andeks, ma ei taha teid mõista. Te olete lihtsalt edust ära hellitatud.

TRIGORIN: Millisest edust? Ma pole endale kunagi meeldinud. Ma ei salli ennast kui kirjanikku. Kõige hullem on, et viibin mingis uimas ja tihti ei mõista, mida kirjutan ... Armastan, näete, seda vett, puid, taevast, elan loodusele kaasa; ta äratav minus kirge, vastupandamatut tungi kirjutada. Kuid ma pole ju ainult loodusekirjeldaja. [...] Ja ma kõnelengi kõigest, ruttan, mind togitakse igalt poolt tagant, kurjustatakse, ma rähklen siia-sinna nagu koertest kimbutatud rebane, näen, et elu ja teadus lähevad aina edasi ja edasi, mina aga jään ikka rohkem ja rohkem maha nagu rongile hilinevad talumees, ja lõppude lõpuks tunnen, et ainult maastikku oskangi kujutada, kõiges muus aga olen võlts, võlts kuni üdini.

- Anton Tšehhov „Kajakas” Tlk Ernst Raudsepp

Keskmisest kõrgem jälgimisvõime osutab harukordsele irdumusele: või õigemini topeltprotsessile, ülemäärasele teiste elude üle mõtlemisele ja nendega samastumisele ning samaaegsele koletule eraldi seismisele. [...] Pinge kõrvalt vaatamise ja täieliku osavõtu vahel: see sünnitabki kirjaniku.

- Nadine Gordimer. *Introduction to Selected Stories*. (Tsitaadi tõlkinud Maarja Pärtna)

Milline suhe on kahe olevuse vahel, kelle pressime kokku sõnasse „kirjanik”? Üks konkreetne kirjanik. Kahe all pean silmas üht isikut, kes eksisteerib väljaspool kirjutamisprotsessi – kes jalutab koeraga, sööb korralikult kliiputru, viib auto pesulasse ja nii edasi –, ning toda teist, varjatumat ja üleüldse mõistatuslikumat persooni, kes kasutab sedasama keha, võtab selle oma võimusse, kui pole pealtnägijaid, ja kasutab seda kirjutustöö sooritamiseks. [...] Nad nugivad teineteisel. [...] Teisik võib olla varjatud, kuid ta on samuti hädavajalik.

- Margaret Atwood „Tehingud surnutega. Kirjanik kirjutamisest”

Kirjutamisprotsess on nagu kosmonaudi lendamine kuule.

- Mehis Heinsaar

Mida mõeldakse „reaalsuse” all? See paistab küll olevat midagi väga ekslevat, väga sõltumatut – kord leiab teda tolmusel teel, kord tänaval ajaleheribas, kord päikese käes kollases nartsissis. Ta valgustab välja inimrühma ruumis ja pitseerib mõne juhuütluse. Ta vallutab teid, kui te tähtede all kodu poole kõnnite, ja teeb vaikiva maailma reaalsemaks kui kõnemaailma [...]. Mõnikord tundub ta asuvat samuti kujudes, mis on meist liiga kaugel, et nende loomust eristada. Ent mida ta ka ei puudutaks, ta kinnitab ja teeb püsivaks. Ta jääb järele siis, kui päeva nahk on põõsasse visatud, jääb alles möödunud ajast ning meie armastustest ja vihkamistest. Kirjanikul aga, nagu ma mõtlen, on võimalus rohkem kui teistel inimestel elada selle reaalsuse hõlmas. Kirjaniku asi on teda leida ja korjata ja meile teistele edasi anda.

- Virginia Woolf „Oma tuba” Tlk Malle Talvet

Aga kas siis see ei kehtigi, et autor ei saa rääkida mitte kellestki peale iseenese?

- Milan Kundera „Olemise talumatu kergus” Tlk Leo Metsar

Leida end august, augu põhjast, peaaegu täielikust üksindusest, ja avastada, et üksnes kirjutamine suudab sind päästa. Kui pole raamatuks ühtegi teemat, ühtegi ideed, siis leiadki end, leiadki end taas raamatu eest. Lõpmatu tühjus. Võimalik raamat. Silmitsi eimiskiga. Silmitsi otsekui elava, alasti kirjutamisega, otsekui millegi kohutavaga, kohutava ja ületamist vajavaga.

- Marguerite Duras. *Écrire*. (Tsitaadi tõlkinud Maarja Pärtna)

Mitte ainult mõnesugust, vaid igasugust narratiivset kirjutamist, ja võib-olla igasugust kirjutamist üldse, motiveerib sügaval sisimas hirm surelikkuse ees ja samuti surelikkuse lumm – iha võtta ette riskantne teekond allilma ja tuua sealt miski või keegi surnust tagasi.

- Margaret Atwood „Tehingud surnutega. Kirjanik kirjutamisest”

Te teate ju, et kui inimene, kes on nukras meeleolus, jääb silm silma vastu merega või talle grandioossena näiva maastikuga, lisandub ta nukrusele millegipärast alati teadmine, et ta saadab mööda ja lõpetab oma elupäevad kõigile tundmatuna, ning ta haarab tahtmatult pliiatsi ja kirjutab oma nime, kuhu aga juhtub.

- Anton Tšehhov „Tuled” Tlk Arnold Tulik

Thomas Wolfe on öelnud, et koju naasta ei saa; aga teatud mõttes ikkagi saab, kui sellest kirjutad. Kuid siis jõuad viimase leheküljeni. Raamat on teine riik. Sa sisened sellesse, ent siis pead sealt lahkuma: just nagu allilmaski ei saa sa seal elada.

- Margaret Atwood „Tehingud surnutega. Kirjanik kirjutamisest”

Ilukirjandus on nagu ämblikuvõrk, mis on kõigist neljast nurgast küll õige õrnalt kinni, kuid siiski kinni elu küljes. [...] Seni kuni te kirjutate seda, mida tahate kirjutada, on oluline ainult see; ja kas see on oluline ajastuteks või ainult tundideks, ei või keegi ütelda.

- Virginia Woolf „Oma tuba”

Ma panen sulepea käest.

Õnnelik on see, kellel on tuba.

- Jens Bjørneboe „Vabaduse silmapilk” Tlk Maarja Siiner

AUTORI SURMAST

Kirjanik on inimene, kes küsimuse *miks maailm on selline?* otsustavalt pöörab küsimuseks *mismoodi kirjutada?*. Ning kõige imelisem on, et see nartsissistlik tegevus kogu oma sajanditepikkuse ajaloo vältel on aina kutsunud esile küsimust maailma kohta: piirates end küsimusega *mismoodi kirjutada?*, jõuab kirjanik lõpuks ikkagi võimalikest küsimustest kõige laiemani: Miks maailm on selline? Mis on asjade mõte? Ühesõnaga, selsamal hetkel, kui kirjaniku töö saab iseenda eesmärgiks, hakkab see toimima vahendajana: kirjanik mõistab kirjandust eesmärgina, maailm sunnib teda suhtuma sellesse kui vahendisse, ning selle lõputu *pettumuse* kaudu avastabki kirjanik taas maailma, pealegi kummalise maailma, sest kirjanduses ilmneb see maailm küsimusena, mitte kunagi aga *lõpliku* vastusena.

Kirjutus on see määramatus, ebaühtlus, kausus, kus läheb kaotsi meie subjektiivsus, on see must-ja-valge, kus kaob igasugune identiteet, alates kirjutava keha enese omast.

Ilmselt on see alati nõnda olnud: niipea kui millestki *jutustatakse* ilma mingi otsese eesmärgita ja soovita reaalselt vahetult mõjutada, st ilma igasuguse muu funktsioonita peale sümbolite rakendamise, leiabki aset katkestus, hääldatakse oma päritolu, autor sureb, algab kirjutus. Siiski on seda nähtust eri aegadel erinevalt mõistetud: primitiivsetes ühiskondades ei lähtu jutustamine kunagi isikust endast, vaid temast kui vahendajast – šamaanist või laulikust, kelle puhul võib äärmisel juhul imetleda tema „osavust” (s.o narratiivse koodi valdamist), kuid mitte kunagi tema „geeniust”. *Autor* on uusaegne tegelane, kelle on loonud tõenäoliselt meie ühiskond, kus pärast keskaja lõppu avastati – inglise empirismi, prantsuse ratsionalismi ja reformatsioonist võrsunud personaalse usu printsiibi abiga – indiviidi, või kõlavamalt öeldes, „inimisiksuse” väärtus. [...] *Autor* valitseb endiselt kirjandusloos õpikutes, kirjanike elulugudes, ajakirjandustlustes ja isegi kirjameeste endi teadvuses, kui nad päevikut pidades püüavad kokku liita oma isikut ja loomingut; tänapäeva kultuuris käibiv ettekujutus kirjandusest on despootlikult koondunud autori, tema isiku, elukäigu, maitsete ja kirgede ümber; kriitika seisneb enamjaolt ikka veel väidetes, et Baudelaire'i looming võrdub Baudelaire'i kui inimese äpardumisega, Van Goghi oma – tema hullumeelsusega, Tšaikovski oma – tema pahega: teose *seletust* otsitakse ikka tema kirjapanija juurest, justkui oleks see lõppkokkuvõttes ühe ja sama isiku, *autori* hää, mis läbi fiktsiooni enam-vähem läbipaistva allegooria esitab meile oma „pihtimuse”.

Me teame nüüd, et tekst ei koosne sõnadereast, mis kannaks endas ühtset, mingis mõttes teoloogilist tähendust (Autor-Jumala „sõnumit”), vaid ta on mitmemõõtmeline ruum, kus omavahel põimuvad ja põrkuvad erinevad kirjutused, millest ükski pole algupärane: tekst on tuhandetest kultuurikolletest pärinevate tsitaatide kude. [...] Kirjanik ei saa teha muud kui jäljendada mingit

alati juba olemas olevat ja mitte kunagi algupärast žesti; ta võib vaid kirjutusi segada, neid omavahel vastandada, toetumata kunagi täielikult ühele neist; tahab ta end *väljendada*, peab ta vähemalt teadma, et see sisemine „miski”, mille „vahendamisele” ta pretendeerib, pole muud kui juba valmis sõnaraamat, mille sõnu saab seletada üksnes teiste sõnade abil, ja nii lõpmatuseni ...

Tragöödia tekst on kootud kahetähenduslikest sõnadest, mida iga tegelane mõistab ühepoolset (selles igaveses arusaamatuses „traagika” seisnebki); siiski on olemas keegi, kes kuuleb iga sõna kogu selle kahetähenduslikkuses, ning kuuleb isegi, kui nii võib öelda, tema ees kõnelevate tegelaste kurtust: see keegi on lugeja (või siin – kuulaja). Nii tuleb ilmsiks kirjutuse kogu olemus: tekst koosneb paljudest kirjutustest, mis pärinevad eri kultuuridest ja on üksteisega dialoogis, väitluses või parodeerivas seoses; kuid on üks paik, kus paljusid kokku saab, ning selleks paigaks pole mitte autor, nagu siiani on arvatud, vaid lugeja ...

- Roland Barthes „Autori surm. Valik kirjandusteoreetilisi esseid.” Tlk Marri Amon, Eva Koff, Indrek Koff, Lembe Loka, Heete Sahkai, Marek Tamm. Varrak, 2002.

LUGEMISE DISKURSUS

Raamatu, mida ma lugesin, olin ma raamatukogust saanud eksikombel. Nad andsid mulle vale raamatu ja ma ei märganud seda enne kui oma toas. See raamat oli Isak Dineseni „Aafrika äärel”. Ma mõtlesin, et see on rämps, aga ei olnud. See oli väga hea raamat. Ma olen kaunis kirjaoskamatu, aga loen õige palju. Mu lemmikautoriks on mu vend, D. B., tema järel aga Ring Lardner. Vend kinkis mulle sünnipäevaks, just enne kui ma Pencey’sse läksin, ühe Ring Lardneri raamatu. Selles olid mõned naljakad, vallatud näidendid ja too jutt liikluspolitseinikust, kes armub ühte kenasse tüdrukusse, kes alati hirmsasti kihutab. Ainult et ta on abielus, see politseinik, ja nii ta ei saa teda ära võtta ega midagi. Tütarlaps saab surma, kuna ta alati nii hirmsasti kihutab. Sihuke jutt, et pidi mu hulluks ajama. Kõige rohkem meeldivad mulle need raamatud, kus natukenegi nalja saab. Ma loen ka päris palju klassikalisi raamatuid, nagu näiteks „Tagasitulek kodupaika”, ja ka need meeldivad mulle, ning peale selle loen ma veel suurel hulgal sõjajutte ja kriminulle, aga need mind eriti ei loksuta. Mind loksutab raamatu juures kõige enam see, kui oled ta läbi lugenud ja siis soovid, et autor oleks su kõige lähem sõber ja sa võiksid talle helistada, kui sul selleks aga tuju tuleb. Kuid seda juhtub muidugi harva. Hea meelega kõlistaksin sellele Isak Dinesenile. Ja Ring Lardnerile ka, ainult D. B. ütles, et ta olevat surnud. Teiselt poolt võtame Somerset Maughami raamatu „Inimorjusest”. Lugesin seda möödunud suvel. Raamatul pole väga vigagi, aga Somerset Maughamile ma küll helistama ei hakkaks. Ma ei tea isegi, miks. Ta ei ole lihtsalt seda sorti inimene, kellega tahaks juttu ajada, ja asi tahe. Ennem ma juba helistaksin Thomas Hardy. Mulle meeldib see tema Eustacia Vye.

- J. D. Salinger „Kuristik rukkis” Tlk Valda Raud

Tõsi on seegi, et mida rohkem lugeda, seda teravamaks muutub silm: see ei libise sugugi ükskõikselt mööda lugude malbelt sillerdavat pealispinda, vaid uurib paratamatult, kuidas tekst tehtud on, märkab loogikavigu ja on häiritud halvast stiilist, ühtlasi oskab hinnata varjatud tähenduskihte ja huvitavaid kujundeid või miks mitte ka süžeeikäike, mille peale ise poleks osanud tulla. Ometi võib säärane tark ja tõine kirjanikupilk, mis tahab teksti pidevalt analüüsida, muutuda üksjagu koormavaks ja halvematel juhtudel röövida lugemise mõnu. Ning seda ka siis, kui loetav tekst ise on kirjutatud silmapaistvalt hästi.

Loomulikult ei arva ma, et lilleaasa ilu suudaks kogeda vaid süütu lapsuke ja mitte õppinud bioloog, kes on üksikasjalikult kursis taimerakkude ehituse ja elutegevusega, ent kui ma mõtlen omaenda võimsamatele lugemiselamustele, siis on neiks ikkagi olnud pigem juhud, kui raamat on pannud mind unustama, et see üldse kellegi kirjutatud on. Seda on õnneks juhtunud igas vanuses, ehkki lapsepõlves tõesti vist tihemini.

- Piret Raud. Kirjanik loeb. Looming 4/2023.

Loo kuulaja on jutustaja seltsis; isegi lugeja saab sellest seltskonnast osa. Romaani lugeja on aga üksinda. Ta on seda igast teisest lugejast rohkem. [...] Selles üksinduses võtab romaanilugeja aine kiivamalt oma valdusse kui keegi muu. Ta on valmis seda jäägitult omaks võtma, teatavas mõttes alla kugistama.

- Walter Benjamin. Jutustaja. Tlk Mati Sirkel. Rmt-s „Valik esseid”

Raamatute lugemine näib sooritavat meelte kallal imeliku kae eemaldamise operatsiooni. Pärast näed palju intensiivsemalt, maailm paistab katteist vaba ning täis intensiivsemat elu.

- Virginia Woolf „Oma tuba”

Me justkui lehitseme tagasi, algame uuesti peale, loeme uuesti, avastame uusi tähendusseoseid, ja see, mille me lõpuks saavutame, pole mitte kindel teadmine, et asi on nüüd mõistetud, millega harilikult tekst seljataha jäetakse. Vastupidi. Mida enam tähenduse ja kõla seoseid teadvuses esile kerkib, seda sügavamalt me teksti sisse satume.

- Hans Georg Gadamer „Hermeneutika universaalsus” Tlk Andrus Tool

Ühelt poolt kulgeb enesemõistmine mööda iset dokumenteerivate ja kujundavate kultuurimärkide mõistmise kõrvalteed; teiselt poolt pole teksti mõistmine eesmärk iseeneses; see vahendab subjektile, kes oma elu mõtet vahetu refleksiooni lühises ei leia, tema suhet enesega.

- Paul Ricoeur. *Du texte à l'action*. (Tsitaadi tõlkinud Hent Kalmo)

ERALDUMISE DISKURSUS

NIIPALJU KUI SUUDAD

Konstantinos Kavafis

Ja kui sa ei suuda elada nii, nagu tahaksid,
siis püüa vähemalt, niipalju kui suudad,
et ei määriks su elu
need ohtrad kokkupuuted maailmaga,
need ohtrad žestid, jutuvada.

Ära määri teda rebimisega,
poseerimise ja sebumisega,
ses seotuse ja suhtlemise argises totruses,
et ta ei saaks sulle tüütuks võõraks.

- Tlk Mati Sirkel. Väljaandes: Konstantinos Kavafis. Luuletused. Eesti Raamat 1989.

ELEVANDILUUST TORN

„Elevandiluust torn” märgib ülekantud tähenduses paika – või õhustikku –, kus inimesed on muust maailmast õnnelikult ära lõigatud, et eelistada teisi püüdlusi, üldjuhul vaimseid või esoteerilisi. Alates 19. sajandist tähistab see väljend intellektuaalsele tegevusele pühendatud keskkonda, mis seisab lahus igapäevaelu praktilistest muredest. Mõiste tänapäevased kasutused viitavad enamjaolt akadeemilistele ringkondadele või kõrgharidus- ja ülikoolisüsteemidele.

Algselt pärineb väljend Ülemlaulust (7:5, „Su kael on nagu elevandiluust torn”) ning kristlikus traditsioonis kujunes sellest ülla puhtuse sümbol. 16. sajandil lisati see Maarja litaaniasse (*turris eburnea, ora pro nobis* – „elevandiluust torn, palveta meie eest”), ehkki see oli nii tiitli kui kujundina Maarja kohta kasutusel olnud vähemalt 12. sajandist. Usulises tähenduses pruugitakse seda tänapäeval harva, kuid just seal peituvad selle moodsa konteksti juured.

Nüüdisaegses, meile tuttavas eluvõõra raamatutarkuse tähenduses tarvitas väljendit esimesena prantsuse kirjanduskriitik Charles Saint-Beuve 1837. aastal, osutades luuletaja Alfred de Vigny ühiskondlikult väheaktiivsele hoiakule võrreldes poliitiliselt tegusa Victor Hugoga. Nihe usuvaldkonnast kunstivaldkonda juurdus keeles kiiresti, ent suhtumine väljendi sisusse püsis kaua kaksipidine, rippudes ära ennekõike isiklikust arvamusest kunsti ülesannete osas. Gustave Flaubert näiteks kuulutas ühes erakirjas: „Peab alistuma oma kutsumusele – ronima elevandiluust torni ning seal, nagu bajadeer viirukipilves, sukelduma oma

üksildastesse unistustesse ... Vahel on seal külm, kas pole? Kuid ärge muretsege! See-eest säravad tähed eredamalt ja te ei kuule lolle.”

Alles 20. sajandi hakul, paljuski seoses moderniseerumise, demokratiseerumise ja kultuuri kasvava kaubastamisega, kujunes väljendi tähendus üheselt halvustavaks, eeskätt praktilise suunitlusega USA-s, mille elunägemus levis ajaloolistel põhjustel sajandi jooksul laiali üle maailma. Ühtlasi oli sel ümberkujunemisel Ühendriikidele omaselt juures tugev eliidivastane maik; arvestatava panuse andis ka mitmesuguste üleilmsete populistlike ja radikaalsete ideoloogiatega intelligentsivastastus. Paljude angloameerika eliitülikoolide linnakuid ehtinud valged tornid, mida tudengid traditsiooniliselt „elevandiluust tornideks” hüüdsid, tõid selles kontekstis kaasa juba uue, taas süüdistava varjundiga nihke kunstivaldkonnast kõrghariduse valdkonda.

Otsustavat rolli negatiivsuse tekkes ongi mänginud muutunud hoiak nende intellektuaalsete pürgimuste suhtes, mille sihiks puhtakujuline teadmislööme, ainelis-ärilisele rakendusele mõtlemata, aga ka kunsti vähenev ühiskondlik tähtsus tervikuna. Samuti aitas Teise maailmasõja aegne vajadus asetada teadus eranditult võidu saavutamise teenistusse hiljem esile kerkida eeldusel, et selle ainuke või esmane väärtus seisneb turu teenindamises.

On täheldatud, et sedamööda, kuidas kasvas inimese võime oma füüsilist keskkonda käegakatsutavaks heaoluks muundada, vahetasid varasemas mudelis pühaks ja profaanseks peetu (vastavalt vaimne ja asine mõõde) pikkamisi kohad: kui kõikjalviibiv turg ülendati usuobjekti staatuse, kandus religioosse ja ilmaliku põline vastandus paratamatult üle vähekasumlike sfääride tajumisse ebaühiskondlikena. (Paradoks seisneb selles, et uusaja saabudes ja eriti valgustusajastu tuules hoogu saanud asisuse võidukäik oli algselt mõeldud kinnitama vaimu ülimuslikkust materia üle – viimase taltsutamise kaudu –, ent on teatud mõttes kinnitanud hoopis vastupidist.)

Allikas: Steven Shapin. The Ivory Tower: the history of a figure of speech and its cultural uses. *The British Journal for the History of Science*, 45 (1). 2012.

EEBENIPUUST TORN

„Eebenipuust torni” lõi tunnustatud inglise kirjanik John Fowles oma samanimelises lühiromaanis (1974), milles noor kunstiteoreetik sõidab külastama Prantsusmaa metsade vahel elunautlemist harrastavat eakat maalikunstnikku. Vana mees teeb ägedalt maha kunstimaailma haaranud külma abstraktsionismi ning on vastukaaluks ümbritsenud end looduse, kaunite naiste ja maiste rõõmudega, maalides veel vaid kõike seda just nagu mõni elatanud Renoir. Kahe vastandliku kunstnikunatuuri, intellektuaalse ja füüsilise kaudu keha ja hinge kokkupõrget kujutavast teosest jääb ometi kõlama tundmus, et säärane näiliselt elujaatav maailmast kaugenemine ei pruugi viimaks eitada tegelikkust sugugi vähem kui mõistuseinimesele ette heidetud viljatud arutlused.

KAKS REAALSET MAAILMA

1) Masside, samasussuhete ja korduvate sündmuste looduslik maailm, mis pole kirjeldatav sõnade, vaid numbritega või pigem algebra abil. Selles maailmas on vabadus paratamatuse teadvustamine ning õiglus kõikide võrdsus looduseaduste ees. (*Rasked juhtumid annavad halbu seadusi.*)

2) Ajalooline maailm, nägude, analoogsuhete ja ainsuslike sündmuste maailm, mida saab kirjeldada ainult keele abil. Selles maailmas on paratamatus vabaduse teadvustamine ning õiglus ligimese kui ainulaadse ja asendamatu olendi armastamine. (*Üks seadus nii härja kui eesli jaoks on ike.*)

- W. H. Auden. Neitsi ja Dünamo. Tlk Märt Väljataga. Rmt-s „39 luuletust ja 5 esseed”

HAIGUSE DISKURSUS

Mitte miski ei mõju nii hinnanguliselt kui haigusele tähenduse andmine – kusjuures see tähendus on eranditult kõlbeline. Iga oluline haigus, mille põhjused on segased ning millel pole mõjusat ravi, kaldub lausa uppuvat tähendusrikkusse. Kõigepealt samastatakse haigusega kõige enam kardetud asju (roiskumine, allakäik, saastatus, seadusetus, nõrkus). Haigusest saab metafoor. Siis surutakse see õudus haiguse nimel (see tähendab, seda metafoorina kasutades) peale teistele asjadele. Haigus muutub omadussõnaliseks. Midagi võrreldakse haigusega, pidades silmas, et see on vastik või kole.

Kaks haigust on suurejooneliselt ja ühtviisi metafoori väliste tundemärkidega koormatud: tuberkuloos ja vähk. Fantaasiad, mida inspireeris tuberkuloos 19. sajandil ja inspireerib vähk nüüd, on reageeringud juhitamatuks ja kapriisiks peetud haigusele – see tähendab haigusele, millest ei saadud aru – ajastul, mil meditsiini keskseks eelduseks on, et kõiki haigusi saab ravida.

Kui tuberkuloos seostub kopsule, keha ülemisele, hingestatud osale omistatud omadustega, siis vähk on kurikuulus selle poolest, et see ründab niisuguseid kehaosi, mida on piinlik teadvustada. [...] Kopsuhaigus on kujundlikult hingehaigus. Vähk, mis võib tabada inimest kus tahes, on keha haigus. Kaugel sellest, et ilmutada midagi hingelist, ilmutab see vaid, et keha on õnnetuseks ikkagi kõigest keha.

Sellised kujutlused lokkavad, sest tuberkuloosi ja vähki peetakse millekski palju enamaks, mitte kõigest [...] haigusteks. Neid samastatakse surma endaga.

Kõige rabavam sarnasus tuberkuloosi- ja vähimüütide juures on see, et neid mõlemaid mõistetakse või mõisteti kui kirehaigusi. [...]

Nagu kunagi arvati, et tuberkuloos tuleb liiga suurest kirest, mis tabab hulljulgeid ja sensuaalseid inimesi, nii arvavad paljud inimesed praegu, et vähk on kire puuduse haigus ning tabab neid, kes on seksuaalselt allasurutud, pärsitud, kes ei käitu vahetult ning pole võimelised oma viha väljendama. Need pealtnäha vastupidised hinnangud on tegelikult ühe ja sama seisukoha üsna sarnased teisendid. [...]

Just tuberkuloosiga seoses väljendati selgesti individuaalse haiguse ideed koos mõttega, et surmaga silmitsi seistes inimeste teadvus teravneb, ning selle haiguse ümber koondunud kujundites võib näha esile kerkimas seda moodsat individualismi ideed, mis on võtnud 20. sajandil agressiivsema, kuid mitte vähem nartsissistliku vormi. [...]

Antiikajal mõeldi kõige sagedamini, et haigus on jumalate viha tööriist. Nuheldi kas kogukonda [...] või üksikisikut [...]. Haigusi, mille ümber on koondunud moodsad fantaasiad – tuberkuloos, vähk – vaadeldakse kui enda üle kohtumõistmise, enesereetmise vormi. Inimese vaim reedab inimese keha.

19. sajandil asendas ettekujutuse, et haigus sobib patsiendi iseloomuga, nagu sobib karistus patustajaga, arvamuse, et haigus väljendab iseloomu. Haigusele saab tahtejõuga vastu astuda. [...] Haigus on see, mis kõneleb keha kaudu, keel, mis dramatiseerib vaimseid protsesse: eneseväljenduse vorm.

Kuid see seisukoht osutub just niisama moralistlikuks ja hinnanguliseks või isegi hullemaks. Tänapäevaste haiguste puhul (kunagi tuberkuloosi, nüüd vähi puhul) laiendatakse romantilist mõtet, et haigus väljendab iseloomu, tingimata väiteni, et iseloom põhjustab haiguse – sest see ei ole ennast väljendanud. Kirg liigub sissepoole, rünnates ja närvtades kõige sügavamaid rakusoppe.

Haigust tõlgendatakse kui põhiolemuselt psühholoogilist nähtust ning inimesi õhutatakse mõtlema, et nad haigestuvad, sest nad tahavad seda (alateadlikult), ning et nad saavad end ravida tahtejõu mobiliseerimisega; et nad võivad otsustada haigusse mitte surra.

Nii tuberkuloosimüüt kui ka praegune vähimüüt väidavad, et inimene on ise oma haiguse eest vastutav. Kuid vähikujundid mõjuvad palju suurema nuhtlusena. Arvestades romantilisi väärtushinnanguid, mis käibivad iseloomu ja haiguse üle otsustamisel, on selles mingit sära, kui sa põed kirgliku loomuga seostatavat haigust. Kuid haigusega, mis arvatakse tulenevat tunnete mahasurumisest, seostub peamiselt häbi.

Erinevalt tuberkuloosist ei peeta vähki romantilisele tegelasele sobilikuks haiguseks, ning põhjus on võib-olla selles, et ebaromantiline depressioon on välja tõrjunud romantilise ettekujutuse kurvameelsusest. [...] Depressioon on kurvameelsus miinus selle võlu – selle elevus, selle hood. [...] Ja neid juhtumeid esitatakse eriti ahastavalt, painajaliku mure ja rahulolematusega isoleeritud inimese ja tema mitte kunagi täit rahuldust pakkuvate „suhete” pärast, millel on meie tarbimisühiskonna eksimatult äratuntav pitser.

Psühhologiseerimine näib andvat inimesele võimu kogemuste ja sündmuste üle [...], mida nad tegelikult vähesel määral valitsevad või ei valitse üldse. Psühholoogiline mõistmine vähendab haiguse „reaalsust.” Seda reaalsust tuleb seletada. [...] Neile, kes ei leia surma osas religioosset lohutust või kes ei võta surma loomulikuna, on surm sündsusetu saladus, ülim solvang, nähtus, mida ei ole võimalik valitseda. Seda saab üksnes eitada.

Surma üle saavutatava ajutise võidu lootus on aimatav suures osas Freudi ja Jungi töödest alguse saanud psühholoogilises mõtlemises.

- Susan Sontag „Haigus kui metafoor. Aids ja selle metafoorid” Tlk Krista Kaer. Varrak, 2002.

ARMASTUSE DISKURSUS

Vanakreeka keeles ja mõtteviisis leidus kaheksa sõna ehk mõistet, mis vastasid armastuse eri tüüpidele:

Érōs (ερως)

Esimene armastuse liik, nimetatud Kreeka viljakusjumala järgi, tähendab meelelist, seksuaalsel veetlusel põhinevat armastust – kirge, iha ja naudingut. Vanad kreeklased pidasid *érōs*’t ohtlikuks ja hirmuäratavaks, sest sellega kaasneb kontrolli kaotamine sugutungi läbi. Platoni käsitluses aga laieneb algselt kellegi vastu tuntav *érōs* mõtluse tulemusel isiku sisemise ilu ja koguni ilu kui niisuguse väärtustamiseks (siit ka platoonilise – meelelisusest vaba – armastuse mõiste). Piibli tekstis, mis abieluvälist seksi ei tunnista, on see ka abielulise armastuse sünonüüm. Psühholoogias tänini kasutusel ihale või libiidole viitamiseks.

Philía (φιλία)

Teine armastuse tüüp: sõprus, kiindumus või armastus, mis neid sisaldab. Mõiste arendas välja Aristoteles oma „Nikomachose eetikas”, kus näeb selle eeltingimustena voorust, võrdsust ja tutvavust. (Sõna „filosoofia” – tarkusearmastus – pärineb samast tüvest.) Märgib ka mingist tegevusest saadavat rõõmu ja soovi selle tegevuse järele.

Agápē (ἀγάπη)

Kolmas tüüp on *agápē*, sageli määratletud kui tingimusteta, isetu armastus, eneseohverduse valmidus vastutasu ootuseta. Filosoofias on seda nimetatud ka universaalseks armastuseks, näiteks kaasinimeste, looduse või Jumala vastu. Uues Testamendis kasutatakse seda Jumala armastuse kohta inimkonna vastu, muuhulgas Kristuse eneseohverduse puhul, mistõttu see on lisaks kristliku armastuse sünonüüm. Keskajal kujunes üheks keskeks mõisteks Aquino Thomase skolastikas.

Storgé (στοργή)

Storgé on perekonnas valitsev sünnipärane armastus, kõigist vormidest tõenäoliselt kõige lihtsamini mõistetav – see põhineb kaitsel ja sugulusel, kehtib vanemate ja laste, aga ka õdede-vendade ja kaugemategi pereliikmete vastu. Samuti kirjeldati selle sõnaga patriotismitunnet, mida äratas kodumaa, ning sarnaste väärtuste kallikpidamist.

Manía (μανία)

Kinnismõtteks muutunud armastus, mille kahjulikkust taibati hästi juba antiikajal. Selle sümptomite hulka kuuluvad jälitamiskalduvus, kaassõltuvus, äärmuslik armukadedus ja vägivald, kuni hullumeelsuseni välja.

Prágma (πράγμα)

Prágma on praktiline armastus, mis põhineb kohusetundel, mõistlikkusel või mugavusel ja mille kõige iseloomulikumaks näiteks on läbi ajaloo sõlmitud poliitilised või ärilised abielud, samuti suhted, milles lahkuminekuks oleks kaotada rohkem kui kokkujäämisest. See võib hõlmata truudusetuse sallimist või eiramist, nagu oli tavaline kuninglike poliitabielude puhul, ent muude armastuse tüüpide eksisteerimine selle kõrval pole välistatud.

Xenía (ξενία)

Külalislahkus või ritualiseeritud sõprus, institutsioon, mille juurteks on heldus, vastastikkus ja kinkide vahetamine. Antiik-Kreekas käsitleti seda moraalse kohustusena – ehkki võõraste all, kellele külalislahkust osutada, mõisteti enamasti teistest Kreeka linnriikidest pärit kaashelleneid.

Philautía (φιλαυτία)

Kreeklastele oli arusaadav, et teistest hoolimiseks peab inimene kõigepealt õppima hoolima iseendast. Kuna „enesearmastusel” on eesti keeles halb varjund, oleks paremaks tõlkeks „eneseuhkus” või „(põhjendatult) kõrge enesehinnang” – ehkki antiigiski oli sel sõnal olemas tumedam pool, mida me tänapäeval kutsuksime egomaniakaalseks nartsissismiks.

Samal teemal kuula ka: Doris Kareva loeng „Vahemärkmeid armastusest” (Ööülikool 2020) Vikerraadio arhiivis.

Emily Dickinson

*

Surm, see on kahekõne vaid –
Vaim vastu Mööduvust.
„Saa põrmuks!” käsib Surm – ja Vaim:
„Sir, mul on teine usk.”

Surm kahtleb, viitab Mullale –
Vaim lihtsalt lahkub säält –
veel enne heites savist rüü
kui tõendiks öla päält.

- Tlk Doris Kareva. Väljaandes: Emily Dickinson. Kiri maailmale. Eesti Raamat 1988.

Raamatukogu eksisteerib *ab aeterno*. Selles tões, mille otseseks järelduseks on maailma igavene kestmine ka tulevikus, ei saa kahelda ükski arukas vaim. Inimene, see ebatäiuslik raamatukoguhoidja, on kas juhuse või pahatahtlike demiurgide looming; ainult universum oma elegantsete riiulite, mõistatuslike köidete ja kulumatute treppidega rändureile ning kambritega istuvaile raamatukoguhoidjaile võib olla mõne jumala looming. Selleks et tajuda vahet jumaliku ja inimliku vahel, piisab, kui võrrelda neid kohmakaid ja värelevaid märke, mida minu ebakindel käsi mõne raamatu kaanele kritseldab, raamatu sees leiduvate loomulike tähtedega, mis on täpsed, peened, sügavmustad ning järeleaimamatult sümmeetrilised.

- Jorge Luis Borges „Paabeli raamatukogu” Tlk Ott Ojamaa

AUTOMAATKIRJUTAMINE

Automaatkirjutamiseks kutsutakse prantsuse sürrealistide leiutatud tehnikat, milles kirjutaja ei vormi kirjutist teadlikult, vaid laseb mõttel isevoolu rännata, eesmärgiga saavutada vaba ja autentne tekst jõuliste kujundite ning ebaharilike kirjeldustega. Näidendis sisalduv sellelaadne harjutus on loovkirjutamise kursustel levinud võte, aitamaks tudengeil paremini avada oma loomingulist potentsiaali.

Alljärgnev lõik sündis 9. oktoobril 2023 Tartu Ülikooli bakalaureuseõppe tudengite dramaturgiakursusel lektor Riina Oruaasa läbi viidud automaatkirjutamise harjutuse käigus. Teemaks oli antud „Minu tumedam pool”, kirjutamisajaks 10 minutit ja kõik üliõpilased esitasid oma tekstid anonüümselt.

Kui kell lööb kesköötundi ning väikese kuldse kellukesega must kass ennast aknalaua ringutab, siis ärkab ka minu tumedam pool. See uitab mööda maja ringi, nihutades kardinaid ning pühkides riulis olevatelt vanamoodsatelt teetassidelt näpuga tolmu. Ämblikuvõrgud ei heiduta teda, vaid kleepuvad innuga ta külge, suurendades tema veidrat veetlevust. Kalmistu maja tagaküljel õhkab auru ja helendab õrnalt kuuvalguses. Väikesed lillad putukad siblivad rõõmsalt ja ilma igasuguse mureta mu teise poole jalgade all, isegi siis kui mõni neist mahlaka krõmpsatusega ta saapa kontsa all puruneb ning võtab ette reisi teismaailma. Katel köögis on määrdunud ning mitmendat kuud korralikult pesemata ja nõnda õhkab minu tumedam pool kurvalt ning haarab pliidi äärest kaasa ämbri, et katlasse vett tuua. Katla pesu ei ole rõõmus ega uhke töö, kuid see on äärmiselt vajalik, eriti nüüd, kui on külalisi oodata. Kiri saabus eile, läikiv lilla ümbrik, mis sisaldas luksuslikku paberit, millel omakorda ilutsesid kaunis käekirjas, lilla tindiga maalitud sõnad. Need sõnad täitsid mind hirmu ning minu tumedama poole ootusärevusega. Ta põimis endale juustesse lillad lindid ning pistis ümbriku sügavale põue, just südame lähedusse, mis siis sellest, et too ei löönud juba ammu õiget rütmi. Kui vesi sai katlasse kallatud, sündis sõrmenipsust selle alla tuli, mis hakkas entusiastlikult katelt piitsutama. Aega küll möödus, kuid lõpuks hakkas vana katlasse kogunenud kõnts leebuma ning vesi, mis enne oli olnud puhas, omas rohekat varjundit.

RAKVERE TEATER

Näitlejad – Liisa Aibel, Rainer Elhi, Margus Grosnõi, Jaune Kimmel, Ülle Lichtfeldt, Märten Matsu, Silja Miks, Madis Mäeorg, Tiina Mälberg, Tuuli Maarja Möller, Laura Niils, Anneli Rahkema, Peeter Rästas, Eduard Salmistu, Johannes Richard Sepping, Tarvo Sõmer, Elar Vahter ja Imre Õunapuu

Valgustajad – Arne Maasi, Märt Sell ja Roomet Villau

Helitehnikud – Peeter Pilv, Andres Raja ja Aivar Jürimets

Inspitsiendid – Katrin Kalamets, Aune Kuul ja Eili Neuhaus

Grimeerijad – Maret Kongi ja Liisbeth Liidemaa

Kostümeerijad – Anne Joorits ja Kaja Kupp

Rätsepad – Anne Komp, Merli Matti ja Kaja Uustalu

Butafoor-dekoraator – Helen Padu

Puusepp – Aare Vilba

Lavatehnikud – Aimar Ehas, Reio Kiviberg, Riho Lillakas, Ottomar Sukko, Hendrik Vilde ja Mati Väljaots

Bussijuht – Tõnu Tammjärv

Lavastusala juht – Tiit Kalm

Lavastusala juhi abi – Maie Nurmoja

Juhi abi – Helle-Mall Niinemets

Korraldusjuht – Marika Tint

Turundusspetsialist – Evelin Rikma

Reklaamijuht – Kristo Kruusman

Müügiadministraator – Daisy Kull

Projekti juht – Helen Solovjev

Trupijuht – Getter Marii Kalvik

Etendusteenistuse juht – Indrek Apinis

Raamatupidajad – Tuuli Jaansen ja Merle Siirak

Arhivaar-spetsialist – Mari Vitskovski

IT-spetsialist – Aleksander Kikkas

Arvutigraafik – Peeter Rästas

Kirjandustoimetaja – Lauri Saaber

Dramaturg-lavastaja – Urmas Lennuk

Kino osakonnajuht – Brenda Pastimäe

Kino osakonnajuhi abi – Karolin Harjus ja Oliver-Hannes Kurs

Kino teenindajad – Julia Gorjainov, Dagmar Kams, Olga Kikkas ja Laura Rosin

Kino abiteenindajad – Kaarel Lusti, Helena Mägi, Anastasia Nikultša, Tuuli Puust, Jana Turapina ja Eliza Vaškinel

Teenindusjuht – Iris Tander

Teenindusjuhi abi – Marje Nurmepaju

Kohvikuteenindajad – Grete Alavere, Andželika Krikun, Elis Kukk, Leena Romov, Gerli Marta

Teichmann ja Katrin Teichmann

Abiteenindajad – Epp Kaljos, Liivi Kasemets, Siim Kroonmäe ja Remek Raumann

Publikuteenindajad – Inge Kelk, Agnes Kink, Tiina Krutto, Urve Kukk, Merli Matti, Maarika Miilman, Marje Nurmepaju, Ülla Nõmmik, Elsa Punapart, Keed Sokolov, Viive Vaab ja Pilve Volter

Kokad – Reet Kalde ja Liina Orgus

Abikokad – Kaili Kütt ja Evi Simson

Koristajad – Leena Freiberg, Nelli Hudik, Oksana Hurina ja Aniita Vaher

Majahoidja-hoovikoristajad – Taimi Tanning

Parkimiskorraldaja – Toomas Aettik

Peakunstnik – Krista Aren

Loominguline juht – Peeter Raudsepp

Teatrijuht – Velvo Väli

Kavalehe koostas Lauri Saaber, fotod Siim Loog, kujundas Peeter Rästas.

Näidendi maailmaesietendus toimus Williamstowni teatrifestivalil juulis 2018.

Näidendi tellis Lincoln Center Theater.

Näidend jõuab lavale kokkuleppel United Talent Agencyga.

Esmalavastuse Broadwayl töid välja: Jeffrey Richards, Lincoln Center Theater, Rebecca Gold, Evamere Entertainment, Erik Falkenstein, Salman Vienn Al-Rashid, Spencer Ross, FilmNation Entertainment/Faliero House, Jane Bergère, Caiola Productions, Mark S. Golub ja David S. Golub, Ken Greiner, Gemini Theatrical Investors, Scott H. Mauro, Jayne Baron Sherman, Czekaj Productions, Wendy Morgan-Hunter, Kristin Foster, Jacob Soroken Porten ja Williamstowni teatrifestivali kunstiline juht Mandy Greenfield.

RAKVEREIVEL